

THEE ETHNOCRITICAL PERSPECTIVES

Dr. (PhD) Călin Crăciun

Abstract: The study Three Ethnocritical Perspectives performs a comparative analysis of the ethnocritical approaches found in three distinct cultural areas, respectively in three different literatures: Romanian, American, and French. The analysis aims to identify the elements the term "ethnocriticism" is based on, in the case of each perspective, by showing that the theoretical foundations are essentially different, so in fact we can talk about three different concepts, even if related and bearing the same name.

Abstract: Studiul intitulat Trei perspective etnocractice realizează o analiză comparativă a demersurilor etnocractice regăsite în cadrul a trei zone culturale distincte, respectiv a trei literaturi diferite, și anume românească, americană și franceză. Analiza vizează identificarea elementelor care stau la baza termenului „etnocratică” în cazul fiecăreia dintre perspective, reliefând faptul că, în esență, premisele teoretice sunt fundamentale diferite, astfel că e vorba în realitate de trei concepte diferite, chiar dacă înrudite și purtătoare ale aceleiași denumiri.

Keywords: American Ethnocriticism, French Ethnocriticism, Romanian Ethnocriticism, national literature, literary criticism

În ultimele decenii se vehiculează tot mai des termenul *etnocratică* în spații culturale diverse, care desemnează însă concepte diferite, dincolo de apropierea dintre ele. Astfel, pot fi identificate trei concepte distincte purtătoare ale aceleiași denumiri, unul francez (*ethnocritique*), altul american (*Ethnocriticism*) și, în fine, cel pe care l-am lansat în câmpul literar românesc (*etnocratica*). Putem spune că până în prezent fiecare din aceste trei concepte au dus o viață paralelă, fie necunoscându-se unul pe celălalt, fie ignorându-se reciproc. La această stare de fapt a contribuit în mod semnificativ dezvoltarea lor aproape sincronă, dar și apartenența cercetătorilor care și-au construit concepțiile la spații culturale absolut diferite. Astfel, Arnold Krupat dă startul *Ethnocriticism*-ului american prin 1992, odată cu apariția volumului *Ethnocriticism*¹, prin care își expune concepția și instrumentarul analitic, ale căror origini și le consideră plasate cam prin 1979. Apoi, prin 1988, Jean-Marie Privat folosea termenul *ethnocritique*², dar vorbea despre el ca desemnând o nouă disciplină doar prin 1994³. În anul 2011 el încearcă să fie mai explicit în legătură cu perspectiva din care analizează unele fapte literare, fără să și reușească însă, prin coordonarea unei antologii împreună cu Véronique Cnockaert și Marie Scarpa⁴. Pe de altă parte, o perspectivă etnocratică asupra literaturii mi se întrezărea și mie prin 2002, fără să am habar de celelalte, când mă gândeam la o temă pentru viitoarea lucrare de licență, perspectivă spre care mergeam însă pe băjbâite, căzând o vreme în capcana tradiționalismului concretizat, la noi, prin concentrarea aproape exclusivă asupra

¹ Arnold Krupat, *Ethnocriticism. Ethnography. History. Literature*, Berkeley and Los Angeles, California, and Oxford, England: University of California Press, 1992, disponibil online: <https://books.google.ro/books?id=aLZK7oWsrksC&printsec=frontcover&hl=ro#v=onepage&q&f=false>.

² În "Pour une approche ethnocritique des soties", *Fifteenth Review Quarterly*, p. 42-66.

³ Privat, J.-M., Bovary. Charivari. *Essai d'ethnocritique*, Paris, CNRS Éditions, coll. « CNRS Littérature », 1994.

⁴ *L'Ethnocritique de la littérature*, anthologie préparée par V. Cnockaert, J.-M. Privat et M. Scarpa, Presses de l'Université du Québec, coll. « Approches de l'imaginaire », 2011.

folcloricului, văzut ca singură marcă a specificului național. Abandonarea acestei căi eșuante e vizibilă prin 2007, în lucrarea de disertație de la Universitatea „Petru Maior” (Târgu-Mureș) și mai ales în teza de doctorat redactată între 2008-2011, la aceeași universitate, ambele stând la baza volumului *Etnocritica*, din 2013.

Dincolo de apariția relativ sincronică a termenului și de îndepărtarea culturilor în care apare, o contribuție hotărâtoare a avut la configurarea a trei concepte diferite desemnate printr-un singur termen formarea și preocupările literare net diferite ale cercetătorilor care l-au creat și folosit. Nu miră deci că francezii, urmași de canadienii vorbitori de limbă franceză nu-l citează nici măcar în treacăt pe Arnold Krupat, și nici el pe ei, iar eu eram cuprins de rușine și frisoane când am aflat că editarea cărții mele era în fază avansată iar conceptul pe care-l credeam creația mea mai fusese folosit, după cum îmi demonstra unchiul Google, de autori pe care nu îi cunoșteam. Mi-au trecut însă când am constatat că e vorba în fiecare din cele trei cazuri de premise teoretice, metodologii și și instrumentare total diferite.

*

Etnocritica americană, așa cum autorul însuși susține, vizează reliefația dimensiunii multiculturale a literaturii americane concentrându-se mai ales asupra literaturii nativilor americani, a amerindienilor deci, cu intenția vădită de a aplica o analiză „din interior”, ca *insider*, menită identificării „corecte” a dimensiunii ei estetice:

„In referring to the studies in this book as *ethnocriticism*, I take up again a concept I tentatively offered more than a decade ago in my first awkward attempt to say something about Native Americans as subjects and producers of varieties of American discourse. *Ethnocriticism* is the name I give to a particular perspective as this is manifested on the level of critical writing.”⁵

Dar autorul are și o motivație ideologică antiglobalistă, antiuniformizatoare și conservatoare. Perspectiva colonială, imperialistă este automat blamată, considerându-se că ea tinde nu doar să metamorfozeze valorile estetice ale creației literare a nativilor (amerindieni), ci putând determina, în final, anihilarea sau substituția lor în totalitate. Pentru Arnold Krupat etnocritica are rolul să aplice o analiză atentă la modul în care creația literară nativă (orală) a interacționat cu cea adusă de coloniști, astfel că atenția sa e îndreptată mai ales asupra „frontierei” dintre cele două. Inevitabil, ajungem astfel la problema specificului cultural, care, din această perspectivă, apare pentru orice cultură „în evoluție”, în transformare. Dar transformarea nu este și nici nu trebuie să fie marcată de salturi cuantice, de substituții radicale, ci expresie a interacțiunii și adaptării firești a unei culturi la noi realități. Prin etnocritica sa, Arnold Krupat înțelege un domeniu al criticii culturale și, implicit, literare care conservă și promovează valorile estetice amerindiene tradiționale. Tocmai de aceea în construirea perspectivei lui e cât se poate de vizibil ceea ce românii am numit cândva tradiționalism. Întocmai ca tradiționaliștii români interbelici Arnold Krupat vorbește de un specific cultural supus „agresiunii” imperialiste sau colonialiste, într-un discurs bine utilat epistemologic, beneficiar al achizițiilor teoretice ale celei de-a doua jumătăți a secolului XX și ale prezentului, capabil să polemizeze cu adepții globalismului.

*

⁵În Arnold Krupat, *Op. cit.*, p. 3.

Etnocritica franceză, în schimb, pare încă ambiguă, în căutarea propriei identități, în ciuda sprijinului unei infrastructuri universitare și a existenței unui *site* propriu. Ea este, oricum, mai concentrată asupra relației sale ancilare cu antropologia culturală, căreia pare a i se supune în totalitate, deși își declară o vârstă de mai bine de zece ani ca disciplină autonomă. Își asumă rolul de instrument antropologic, astfel că nu e decât părțica din antropologia culturală care caută în literatura cultă reflexe etnografice. Ceea ce explorează ea, pe cale hermeneutică, seamănă mult cu ceea ce acoperă semnificația unei sintagme dragi tradiționaliștilor români din epoca naționalist-comunistă: „folclorul – izvor de inspirație pentru literatura cultă”:

„Dans la même perspective, l'ethnocritique se propose de mettre en évidence les stratifications plus ou moins conflictuelles des sub-cultures – l'intraculturel – et leurs retraductions stylistiques et sémantiques dans les élaborations fictionnelles, de la «re-création à la simulation folklorisante».”⁶

Nu miră că instrumentarul e luat din naratologie:

„L'ethnocritique analyse ce «feuillete» de l'œuvre avec des concepts narratologiques comme ceux de dialogisme, de polyphonie et d'intertextualité dont elle fait son propre usage, mais aussi en construisant des concepts spécifiques (homologie rite / récit, belligérance oralité / littérature, ethnogénétique, chronotopie culturelle, logogenèse, etc).”⁷

Totuși, intenția etnocriticii franceze nu este de a căuta și atesta strict faptul cultural de proveniență folclorică, ci de a identifica metamorfozele acestuia în cadrul operei și, automat, în viziunea autorului:

„L'ethnocritique se propose de mettre en évidence le jeu des variations culturelles plus ou moins conflictuelles propres aux grandes oeuvres littéraires et leurs retraductions stylistiques et sémantiques originales. Elle analyse ce « feuillete » intraculturel des fictions littéraires avec des concepts issus de la narratologie comme de l'ethnologie des productions symboliques.”

Acceptă deci diferența dintre mitul originar și ipostaza sa din imaginarul cutăru autor ori din ecuația estetică a cutărei opere, fără partizanat ideologic tradiționalist. Mai mult, etnocritica franceză se ferește de exagerările etnologice, care ar putea altera demersul hermeneutic tocmai prin ignorarea sau interpretarea deformată a elementelor care țin de creativitatea individuală (de imaginarul creatorului), nu de cea colectivă (a poporului):

„Encore convient-il de combiner une réelle culture ethnologique et une lecture interprétative qui se garde de 'détextualiser' l'univers de la fiction; il faut en effet éviter toute dérivation ethnologiste qui laisserait échapper ce que le récit doit à la réinterprétation que son auteur fait subir aux éléments primaires.”

Cu atare premise teoretice, să observăm, francezii nu vizează un demers menit reliefării trăsăturilor estetice sau măcar tematice ale literaturii naționale, nu sunt interesați de specificul vreunei literaturi, ci strict de reflexele mitologice sau folclorice și de metamorfozele lor în diversele opere culte.

*

În fine, etnocritica pe care am teoretizat-o – sper să nu supăr pe nimeni numind-o românească – este un demers care intenționează să exploreze literatura națională din

⁶ http://www.ethnocritique.com/crbst_12.html.

⁷ *Ibidem*.

perspectiva identificării mijloacelor ei interne de realizare, căutând o perspectivă aplicabilă oricărei literaturi naționale, considerând că dincolo de asemănări există mereu trăsături unice, care le deosebesc pe unele de altele, fie doar prin nuanțe, dacă nu prin tușe puternic contrastante. Miza etnocricii este, în această variantă, căutarea unor mijloace de investigare a literaturii capabile să dea seamă de ceea ce constituie specificitatea fiecărei literaturi în parte.

Inevitabil, trebuie atunci recunoscută o relaționare a creației individuale de mentalul colectiv – văzut aici ca generalitate limitată la gândirea unei societăți anume (cea din care face parte creatorul), acceptându-se, desigur, existența unor diferențe decelabile fundamentale între diferite societăți în ceea ce privește viziunea lor despre lume. Și nu cred să se poată contesta că fiecare popor sau fiecare națiune are o viziune originală asupra lumii ori un sistem de valori propriu, specific, identic doar cu sine însuși, chiar dacă se înscrie într-o familie culturală mai mare tocmai prin similitudini culturale.

Meditația asupra conceptului de literatură națională este însă mult mai veche. Aceasta nu înseamnă însă și reușita unei definiții universale valabile, constatându-se că unele criterii valabile pentru o literatură nu mai pot fi aplicate altuia, astfel că încercarea unei definiții complete, atotcuprinzătoare a eșuat⁸. Tocmai de aceea am pornit configurarea etnocricii de la postulatul că „fiecare literatură națională își conține ingenuu propriile criterii ale definirii”. În cazul literaturii române, principalii factori care i-au determinat manifestarea sunt limba și fondul spiritual, ambele fiind strâns legate de ceea ce numim etnie. Acesta este motivul pentru care alegerea termenului etnocratic s-a impus aproape ca o necesitate.

De precizat însă că, deși particula *etno* este în general corelată ideii de folcloric, prin etnocratică nu înțeleg un demers hermeneutico-axiologic ce vizează doar evidențierea și valorizarea elementului de natură folclorică în cadrul literaturii culte, ci mult mai mult, și anume toate componentele spirituale ce concură la dezvoltarea ori evoluția literaturii române de-a lungul istoriei sale, care transcend, desigur, geniile creative individuale. Analizarea literaturii și culturii românești relevă existența a trei elemente fundamentale, care-i conduc într-un anume fel destinul: una arhaică (folclorică), alta occidentală și una de esență balcanică. Demersul etnocratic pe care l-am inițiat urmărește condițiile și momentele intrării în scenă a fiecăruia dintre acești vectori spirituali, identificându-le mărcile, ponderea în diversele configurări ideologice literare și modul în care s-au raportat unul la celălalt. A fost astfel posibilă mai buna înțelegere a trăsăturilor ce defineau literatura română cultă incipientă și a relației conflictuale dintre vectorul arhaic (ce sta în centrul aproximărilor teoretice tradiționaliste) și componenta occidentală (ce i-a sedus pe moderniștii occidentalofili), conflict care a condus odată cu înaintarea în modernitate la împăcarea și uneori chiar fuziunea celor doi combatanți, ajungându-se treptat și la primirea în joc a celui balcanic, care își ducea existența mai mereu în semiclandestinitate.

Din această perspectivă, a fost posibilă constatarea că manifestarea literară românească, similar celei culturale în ansamblul ei, are o morfologie complexă și ceea ce numim tradiție literară e strâns legată de complexitatea respectivă și de metamorfozele ei în timp. Acesta este, de fapt, specificul literaturii române: istoria relației dintre cele trei componente, care implică o dialectică estetică.

Dar punctul cheie al etnocricii este modul ei de operare în tentativa identificării elementelor care contribuie decisiv la configurarea dimensiunii estetice a oricărei literaturi naționale. Inevitabil, o astfel de perspectivă este deschisă achizițiilor din multiple metode sau domenii, în măsura în care ele pot reliefa relaționarea literaturii culte de un fond spiritual transindividual, național, și implicațiile estetice ale respectivei relaționări. Ea își revendică o

⁸Cf. Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură*, Vol. 5, Secolul 20 (Partea a III-a), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 9.

dublă miză, hermeneutică și esteică, ceea ce o conduce spre colaborarea cu literatura comparată, mitocritica, cu abordările de tip structuralist, stilistice și, nu în ultimul rând, cu etnologia. Este ușor de identificat deci o deschidere pluridisciplinară, transdisciplinară chiar. Și dacă acceptăm că fiecare operă își deține ingenuu căile de a fi investigată, unele având deschideri psihanalitice, altele naratologice, genetice, sociocritice, hermeneutice etc., perspectiva etnocritică nu face altceva decât să le cojuge pe cele care pot ajuta la mai buna situare a textului în ansamblul ideatic și estetic al literaturii naționale. Tocmai de aceea, cum am mai spus, „etnocritica e mai mult un principiu ce reunește metode diverse, încercând uzitarea lor chibzuită în scopul configurării unui spirit național ce răzbate în literatură” și care, așa adăuga, marchează hotărâtor raportările estetice (axiologice).

Așadar, termenul etnocritică (Ethnocriticism, ethnocritique) denumește în prezent trei perspective analitice diferite din câmpul literaturii sau măcar tangente acesteia, putându-se chiar vorbi de desemnarea a trei concepte diferite, chiar dacă având inevitabil puncte de legătură. În fiecare caz diferă premisele și raportările teoretice, la fel cum diferă scopurile, metodologia și finalitățile cercetărilor.

BIBLIOGRAPHY:

***, *L'Ethnocritique de la littérature*, anthologie préparée par V. Cnockaert, J.-M. Privat et M. Scarpa, Presses de l'Université du Québec, coll. « Approches de l'imaginaire », 2011.

Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură*, Vol. 5, Secolul 20 (Partea a III-a), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 9.

Arnold Krupat, *Ethnocriticism. Ethnography. History. Literature*, Berkeley and Los Angeles, California, and Oxford, England: University of California Press, 1992, disponibil online: <https://books.google.ro/books?id=aLZK7oWsrksC&printsec=frontcover&hl=ro#v=onepage&q&f=false>.

Călin Crăciun, *Etnocritica*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2013.

<http://www.ethnocritique.com>.

Jean-Marie Privat, *Bovary. Charivari. Essai d'ethnocritique*, Paris, CNRS Éditions, coll. « CNRS Littérature », 1994.

Jean-Marie Privat, "Pour une approche ethnocritique des soties", *Fifteenth Review Quarterly*, p. 42-66.

Marie Scarpa, *Les Halles de Zola. Perspective ethnocritique*, în ***, *Les Hales. Images d'un quartier*, sous la direction de Jean-Louis Robert et Myriam Tsikounas, avec le concours de Marine Tabeaud ; préface d'Alain Corbin, Paris : Publications de la Sorbonne , 2004, pp. 93-106.